

EASTERN REVIEW 2022, T. 11(1)

Anna Nierychlewska

 <https://orcid.org/0000-0001-6977-2525>

e-mail: ankan@op.pl

Marek Ołędzki

 <https://orcid.org/0000-0002-9851-2324>

Uniwersytet Łódzki

Instytut Archeologii

e-mail: marek.oledzki@filhist.uni.lodz.pl

Historia i prahistoria nieistniejącej już dziś wsi Kuców

Streszczenie. Treść artykułu stanowi historia i prahistoria nieistniejącej już wsi Kuców, znajdującej się dawniej w gminie Kleszczów, nieopodal miasta Bełchatowa. Właśnie to sąsiedztwo z wielką kopalnią odkrywkową węgla brunatnego „Bełchatów” przyniosło jej zagładę. Rozrastający się areal kopalniany doprowadził bowiem do tego, że jeszcze przed 1991 r. trzeba było wywłaszczyć i ewakuować tamtejszych mieszkańców, a w 1993 r. wszelkie ślady materialne ich egzystencji bezpowrotnie zniknęły. Tym niemniej opisywana wieś kucowska mogła się pochwalić bogatą, sięgającą średniowiecza historią, a także wydobytą przez łopaty archeologów, nie mniej imponującą prahistorią. Wszakże miejsce to, z pewnymi, dłuższymi i krótszymi przerwami, eksploatowano rolniczo już od epoki neolitu, kontynuując tę działalność przez epokę brązu i okres rzymski. Tak też było do lat 90. XX w. Przesłanki badawcze, które o powyższym zaświadczać są niżej przez obojga autorów skrupulatnie analizowane.

Słowa kluczowe: wieś Kuców, kopalnia „Bełchatów”, historia, archeologia.

History and prehistory of the no longer existing village of Kuców

Abstract. The article discusses the history and prehistory of the no longer existing village of Kuców, formerly located in the Kleszczów municipality, near the town of Belchatów. It was the vicinity of a large opencast brown coal mine, “Belchatów”, that resulted in its destruction. The expanding area of the mine led to the fact that even before 1991 the local inhabitants had to be expropriated and evacuated, and in 1993 all material traces of their existence disappeared forever. Nevertheless, the described village of Kuców could be proud of its rich history dating back to the Middle Ages, as well as of its impressive prehistory excavated by archaeologists’ shovels. After all, this place, with some longer and shorter intervals, was exploited agriculturally since the Neolithic Age, while continuing this activity through the Bronze Age and the Roman period. The research evidence for this is analysed in detail by both the authors.

Keywords: village of Kuców, “Belchatów” mine, history, archaeology.

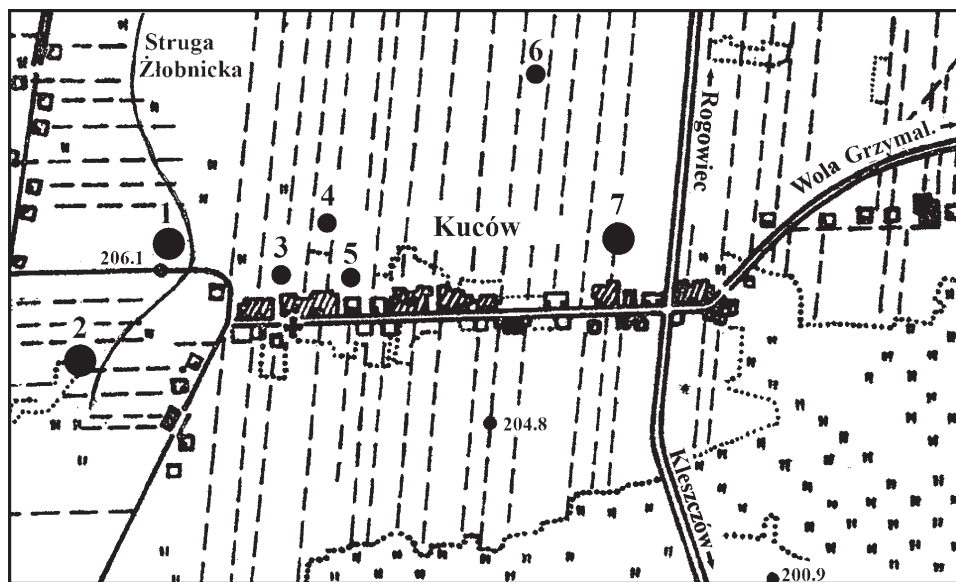
Wstęp

Celem autorów niniejszego artykułu jest zaprezentowanie Czytelnikowi historii (przez A. Nierychlewską) i prehistorii (przez M. Olędzkiego) nieistniejącej już obecnie wsi Kuców, która do końca lat 80. XX w. znajdowała się i funkcjonowała między Belchatowem a Kleszczowem, stanowiącym siedzibę gminy szczycącej się dziś gospodarnością i zasobnością, a której Kuców stanowił niegdyś integralną część¹. Kres egzystencji wsi położył rozrost areału kopalnianego KWB „Belchatów”, który, przesuając się sukcesywnie w kierunku południowym, doprowadził do przeobrażenia tutejszego środowiska naturalnego i totalnego zaniku lokalnej ekumeny². Ostatecznie wszelkie jej ślady materialne zostały usunięte z końcem roku 1993. Natomiast nieco wcześniej, bo już do roku 1991, wywłaszczono i przesiedlono wszystkich mieszkańców Kucowa, którzy rozproszyli się po okolicznych, większych ośrodkach, trafiając najczęściej do Kleszczowa, Belchatowa lub Zelowa (Szczepankiewicz-Battek, 2017: 177). Przy czym należy dodać, że dzięki wojewódzkiej opiece konserwatorskiej, która tym razem stanęła na wysokości zadania, wymienione wyżej działania destrukcyjne poprzedzone zostały archeologicznymi

¹ Przed reformą administracyjną dokonaną w 1999 r. omawiane tereny znajdowały się w obrębie woj. piotrkowskiego.

² Podobny los spotkał sąsiednią wieś Wolę Grzymalinę, z której również wysiedlono dotychczasowych mieszkańców. Cennym obiektem nieruchomym na jej terenie był zabytkowy kościół drewniany, który po rozebraniu przeniesiono do miejscowości Biała koło Pajęczna.

badaniami wykopaliskowymi. Do ich precyzyjnego zlokalizowania i prawidłowego wytypowania przyczyniła się ponadto wcześniej podjęta fachowa prospekcja terenowa w ramach tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski, w skrócie zwanego AZP³. Wytypowane wówczas stanowiska archeologiczne prezentuje załączony tu szkic kucowskiej osady (ryc. 1). Samymi wykopaliskami i ich opracowaniem zajęły się dwa ośrodki badawcze działające w różnych okresach. Jako pierwsze miały miejsce badania na stanowiskach 7 i 2, które odbyły się w roku 1980, a które zrealizowała Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska łódzkiego oddziału P.P. PKZ⁴ pod kierownictwem mgra Andrzeja Wójcika. Druga transza badań przypadła natomiast na rok 1993, tzn. już po rozbiórce i całkowitym wyburzeniu pustostanów na terenie wsi. Badania te koncentrowały się na wielokulturowym i dość rozległym stanowisku nr 1 (ryc. 1), przy czym ich wykonawcą był w tym wypadku Ośrodek Naukowo-Konserwatorski P.P. PKZ z Poznania, kierowany przez dra Ryszarda Mazurowskiego. Rezultaty zasygnalizowanych działań zostaną omówione dalej, w części pracy pt. *Prahistoria*, podczas gdy informacje zawarte w jej części zatytułowanej *Historia* pochodzą będą ze źródeł archiwalnych pozyskanych metodą gabinetową, tj. za pomocą różnego rodzaju kwerend i analiz tekstów pisanych.

Rycina 1. Mapa Kucowa z zaznaczeniem stanowisk archeologicznych oznaczonych numerami od 1 do 7.

³ Jej wyniki dla całego ówczesnego woj. piotrkowskiego opublikował po latach Z. Błaszczak (2000).

⁴ Pełna nazwa instytucji, wówczas jedynej monopolisty w zakresie szerokopłaszczyznowych badań inwestycyjnych, brzmiała Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków.

Rycina 2. Murowany kościół parafii ewangelicko-reformowanej w Kucowie.
Fotografia sprzed I wojny światowej.

I wreszcie już na koniec niniejszych uwag wstępnych warto w kilku słowach powiedzieć o tym, jak w ogólnych zarysach przedstawiała się topografia i zabudowa wsi przed jej unicestwieniem, tzn. jeszcze w latach 80. XX w. i jaką zapamiętał współautor tego opracowania. Całość założenia miała charakter tzw. ulicówki, czyli dość równomiernie zabudowanego szeregu działek ciągnących się wzdłuż utwardzonej drogi gruntowej na przestrzeni ok. 1 km, szczelnie okupując obie jej strony (ryc. 1). Droga ta, o równoleżnikowym przebiegu, łączyła się na wschodnim skraju wsi z zorientowaną z kolei po linii północ-południe szosą asfaltową

łączącą Kleszczów ze wsią Rogowiec. Natomiast jej wschodnie przedłużenie prowadziło do sąsiedniej wioski – Woli Grzymaliny, którą wspomnieliśmy w przyp. 2. Poza zwartą zabudową gospodarczą zarówno na północ, jak i na południe od niej znajdowały się wąskie pasma pól uprawnych poprzedzielane miedzami, które w południowo-wschodniej partii osiedla graniczyły z rozległymi łąkami. Ponadto na terenie samej wsi znajdował się murowany kościół neogotycki (ryc. 2), młeczarnia, sklep spożywczy i remiza Ochotniczej Straży Pożarnej. Jednym słowem, obowiązująca po dziś dzień standardowa wiejska infrastruktura. Z geomorfologicznego punktu widzenia usytuowanie Kucowa wpisywało się w obszar tzw. Kotliny Szczercowskiej i górnego dorzecza rzeki Widawki. W procesie rzeźbotwórczym tego terenu decydującą rolę odegrało zlodowacenie środkowopolskie, zwłaszcza stadiał warty, czego efektem stał się w tym wypadku krajobraz równinny z piaszczystą, mało urodzajną pokrywą glebową (bielice). A pomimo to, czy nawet na przekór temu, rolnictwo na omawianym obszarze rozwijało się od najdawniejszych czasów, na co, jak sądzimy, wpłynął wzmożony trud ludzki, a pośrednio także fakt wczesnego odlesienia tych ziem.

Historia

Jest kwestią dość oczywistą, że „historia” Kucowa nie może mieć formy i charakteru potocznej narracji. Źródła stanowiące podstawę do jej rekonstrukcji są bowiem różnej kategorii i różnej jakości, wrywkowe i fragmentaryczne, nie mówiąc już o tym, że dziś niejednokrotnie trudne do zweryfikowania. Pomimo to winniśmy odnotować, iż metryka historyczna Kucowa sięga dość odległych czasów, tj. bez wątpienia wieku XIV. Należąca do parafii w Sulmierzycach opisywana przez nas miejscowość znajdowała się wówczas w rękach prywatnych przedstawicieli rodziny Kuczewskich *vel* Kuczowskich, pieczętujących się herbem Poraj. Pod 1386 r. wymieniony został Spytko z Kuczewa (*Spithco de Cuczow*), a w 1398 r. – Tomisław Kuczewski (*Thomislaus Kuczowsky*) (Kozierowski, 1926: 216; Zajączkowski, Zajączkowski, 1966: 155–156). W 1411 r. Stanisław Kuczewski (*Stanislaus Cuzewski*) świadczy w Sieradzu na akcie fundacyjnym kaplicy w Strzałkowie, Mikołaj Kucz w 1414 r. w Kaliszu, a Dzierław z Kuczowa (*Derslav de Cuczewo*) w 1415 r. w Gnieźnie (Kozierowski 1926: 216; Boniecki, 1909: 101). Natomiast w połowie XV w. (1446 i 1455 r.) wymieniony został pochodzący z Kuczowa Stanisław Kucz (Boniecki, 1909: 101). Prawdopodobnie jego synem lub krewnym był Wojciech Kucowski rzecz jasna także z Kucowa, który w 1493 r. ożenił się z Anną Widawską. Zapisał on żonie 200 grzywien oprawy na pobliskiej Żłobnicy. Transakcją związaną wymieniony Wojciech w 1498 r. odebrał posag w wysokości 20 grzywien od swego teścia Gabriela Widawskiego herbu Awdaniec (Szymczakowa: 1998: 276–277). W *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego

z początków XVI w. Kuców (*Chuczow*) wymieniony został wśród miejscowości niezmiennie należących do parafii w Sulmierzycach (Łaski, 1880: 490). W latach 1552–1553 pobór od 4 łanów w Kucowie płacił Paweł Kuczewski, który dziedziczył również dobra kleszczowskie. Działy w Kucowie i Kleszczowie należały także w tym czasie do nieznanego z imienia Niemojewskiego (Pawiński, 1883: 284). Według autorów herbarza „Rodzina” w 1570 r. właścicielami Kucowa i Kleszczowa byli synowie Pawła, bracia: Andrzej, Mikołaj, Stanisław, Hieronim i Krzysztof (Uruski, Kosiński, Włodarski, 1911: 163). Andrzej był opatem klasztoru świętokrzyskiego na Łysej Górze w latach 1539–1576. Jego rządy nie zostały dobrze ocenione. W źródle podano, że „żył rozwięzłe, dobra zadłużył, zniszczył budowlę; przez 37 lat rządził klasztorem, ale w tym czasie nic dobrego nie zrobił dla Łysej Góry” (Bartoszewicz, 1860: 186).

W XVI w., a konkretnie pod rokiem 1586, wymienieni zostali jeszcze Andrzej i Mikołaj, synowie Mikołaja z Kleszczowa, studenci Uniwersytetu Krakowskiego. W XVII w. z województwa sieradzkiego elekcję króla Jana Kazimierza podpisał Mikołaj Kuczewski, a z kolei obiór króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego – Franciszek Kuczewski, wybrany na komisarza skarbowego województwa sieradzkiego w Szadku (Boniecki, 1909: 101). Wymieniony Franciszek Kuczewski w latach 1670–1685 sprawował urząd podczaszego wieluńskiego. Zmarł dnia 23 lutego 1685 r. (Opaliński, Żerek-Kleszcz, 1993, nr 1666). Natomiast Jan i Mikołaj Kuczewscy w 1650 r. toczyli spory ze Stanisławem Grzymałą h. Grzymała z Woli Grzymaliny o zapisy na dobrach Kuców i Kleszczów (*Zbiór Zygmunta Glogera*, sygn. 29/678/0/2/147). W 1695 r. dzieci Jana z Kuczowa: Jozef, Stanisław, Wojciech, Anna Kochanowska, Konstancja Szwenderska, zostały pozwane przez księżnę Lubomirską, ale na jaką okoliczność nie wiemy (Boniecki, 1909: 101).

Wiek XIX przyniósł nową odstonę dziejów Kucowa. „Majątek Kuców” stanowiący część dóbr kleszczowskich zakupiony został w 1818 r. przez gospodarzy rolnych pochodzenia czeskiego, wyznania ewangelicko-reformowanego będących potomkami „Jednoty Braci Czeskich” z osad Czermina i Tabora Wielkiego, wówczas administracyjnie należących do Śląska, a obecnie znajdujących się w gm. Bralin, pow. kępiński, w woj. wielkopolskim. Zakupu na rzecz grupy złożonej z gospodarzy dokonali wybrani przez nich przedstawiciele: nie wymienieni z imion – Pospiszyl i Arendt oraz Aleksander Petrozelin (Jelen, 1899: 1–2). Ten ostatni pośredniczył wcześniej, w 1802 r., w zakupie Zelowa dla czeskich osadników z tego samego Czermina i Tabora Wielkiego oraz ze Strzelina (Papuga, Gramsz 2003: 33–37). Początkowo wierni z Kucowa korzystali ze zboru ewangelicko-augsburskiego w Kleszczowie położonego bliżej niż zbor w Zelowie (Jelen, 1899: 1–2). W 1827 r. w Kucowie było 27 domów murowanych i 398 mieszkańców, a w latach 80. XIX w. 44 domów murowanych i aż 549 mieszkańców (Sulimierski, Chlebowski i Walewski, 1883: 840). Miejscowość Kuców wraz z pobliską Kolonią Nowy Folwark zaznaczone zostały na tzw. Mapie Kwatermistrzostwa (Topogr. Karta Król. Pol., Kol. 2, Sek. 6), obrazującej stan

z ok. 1830 r. (ryc. 3). W listopadzie 1852 r. mieszkańcy Kucowa wyznania ewangelicko-reformowanego, w liczbie 131 osób, podjęli decyzję o odłączeniu się od parafii kleszczowskiej i założeniu odrębnego zboru ewangelicko-reformowanego, który stał się filialem parafii w Zelowie. Pierwszym administratorem zboru kucowskiego został ks. Aleksander Cerawski, a dom na nabożeństwa został wydzierżawiony od Karola Kumpolta. Już w dwa lata później, tj. w 1854 r., na terenie Kucowa wzniesiony został drewniany dom mieszczący izbę do odprawiania nabożeństw, mieszkanie dla kantora, szkołę parafialną oraz zabudowania gospodarcze. Wkrótce wymieniona izba stała się dla stale wzrastającej liczby wyznawców zbyt szczyplą, podjęto zatem w 1858 r. decyzję o budowie murowanego kościoła, na który, jak się okazało, mieszkańcom osady przyszło jeszcze poczekać 35 lat. Do budowy murowanej świątyni w stylu neogotyckim przystąpiono bowiem dopiero w 1893 r. W tym czasie administratorem zboru w Kucowie był ks. Fryderyk Jelen. Budowę ukończono w 1895 r. (ryc. 2), a nowy kościół uroczystie poświęcono 17 czerwca 1896 r. (Jelen, 1899: 9–22).

Rycina 3. Fragment tzw. Mapy Kwaternistrzostwa z pierwszej poł. XIX w. pokazującej położenie wsi Kuców i pobliskich miejscowości.

Podczas I wojny światowej kościół w Kucowie został w 1914 r. w dużym stopniu zniszczony. Odbudowano go i ponownie poświęcono w 1919 r., a jeszcze przed II wojną światową w latach 1936–1937 wybudowano nowy dom zborowy

z kancelarią i mieszkaniem dla kantora⁵. W czasie II wojny światowej dom parafialny zajęty został przez komisarza niemieckiego, uszkodzeniom uległ też kościół. W pierwszych latach po wojnie większa część społeczności kucowskiej pochodzenia czeskiego świadoma braku perspektyw w wyniszczonej wojną Polsce wyemigrowała do Czechosłowacji (por. Góral, b.d.w.).

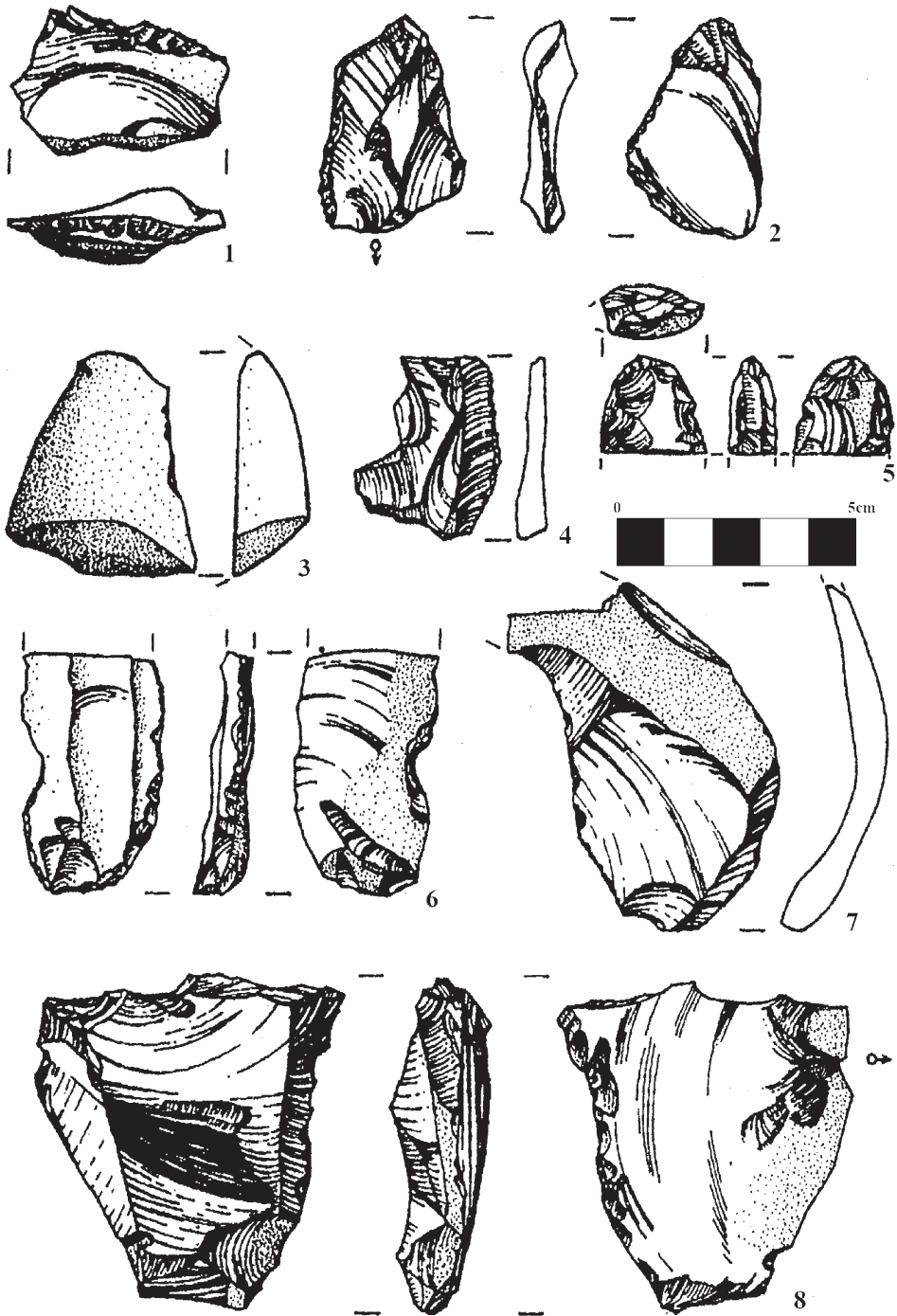
Kolejny, ostatni już, fragment historii Kucowa zapoczątkowało odkrycie w 1960 r. złóż węgla brunatnego w pobliżu Bełchatowa. Budowa Kopalni Węgla Brunatnego Bełchatów oraz Elektrowni Bełchatów funkcjonującej od 1975 r. zabierała sukcesywnie tereny kolejnych wsi (Strachocki, 2010: 18, 25; Brzeziński, Gramsz, 2008: 117–127), a na początku lat 90. XX w. – o czym była mowa wyżej – przyszła także kolej na likwidację Kucowa. Dnia 30 czerwca 1991 r. nastąpiło zamknięcie kościoła w Kurowie i otwarcie parafii w Kleszczowie, gdzie jeszcze w sierpniu 1990 r. rozpoczęto budowę świątyni. Na nowe miejsce przeniesiono także szczątki zmarłych z kucowskiego cmentarza parafialnego. Wieś przestała istnieć.

Prahistoria

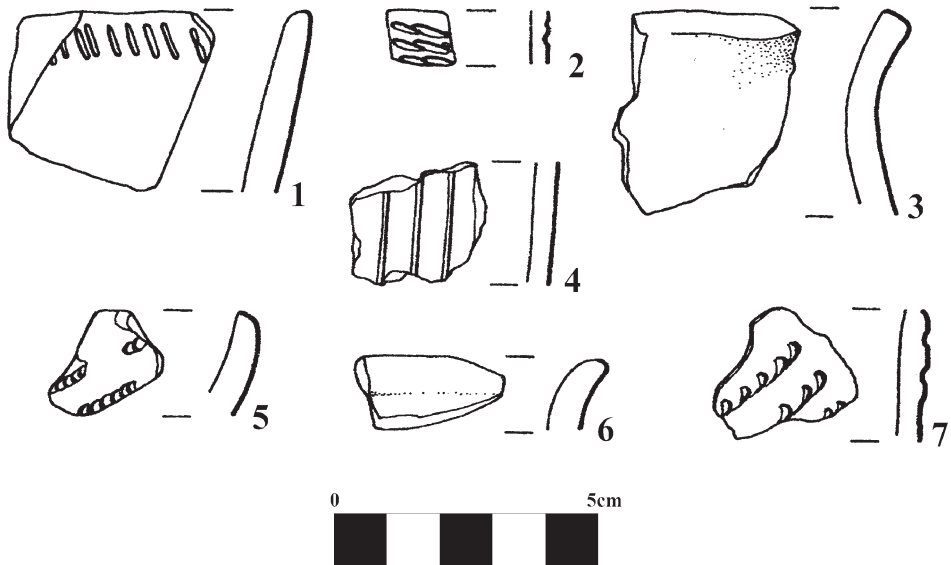
Kiedy sięgniemy jeszcze głębiej w przeszłość, nasza wiedza dotycząca obszaru wsi musi się z konieczności oprzeć na wynikach przeprowadzonych *in situ* badań archeologicznych, o których wspomnieliśmy we *Wstępie*. Przy czym charakter ich ustaleń pozbawionych możliwości skonfrontowania ze źródłami pisanymi, których do omawianych tutaj, tak odległych czasów, nie posiadamy, ograniczy się do takich pojęć jak „epoki” i „kultury archeologiczne”⁶, których cezurę będą miały przybliżony i wyłącznie relatywny charakter. Dość dziwne musi się zatem wydać nie-archeologowi, że posiadając spore kwantum uzyskanej wiedzy na temat tego, jak odkrywano tu społeczności gospodarowały, jak mieszkaly i jakimi się posługiwały narzędziami, to o samych ludziach dowiadujemy się niewiele i to w sposób pośredni. W tym nieco więcej o kwestiach społecznych (choćby przez materialne zróżnicowanie wyposażenia pochówków na odkrytym cmentarzysku, tj. na stanowisku 7), ale już zgoła nic lub bardzo niewiele na temat identyfikacji etnicznej omawianych niżej populacji, przyporządkowywanych wyłącznie do następujących po sobie kultur archeologicznych i prahistorycznych epok.

⁵ W tym czasie Kuców liczył blisko 1000 mieszkańców, w tym ok. 70% stanowili potomkowie osadników czeskich.

⁶ Pojęcie „kultura archeologiczna” stanowi podstawowe narzędzie prahistoryka, zwłaszcza w zakresie identyfikacji i klasyfikacji odkrywanej materii archeologicznej. Związłą definicję rzeczzonego zjawiska podaje A. Gardawski, którą tu przytaczamy za D. Ławecką (Ławeczka, 2000: 82). Według wymienionego badacza na kulturę archeologiczną składają się: „uchwytny w badaniach zespoły działalności ludzi na określonym terytorium z określonego czasu, zbliżone do siebie formą i cechami drugorzędnymi, różniące się od innych im współczesnych”.

Rycina 4. Narzędzia krzemienne i ich półwytwory pozyskane na stanowisku 1.

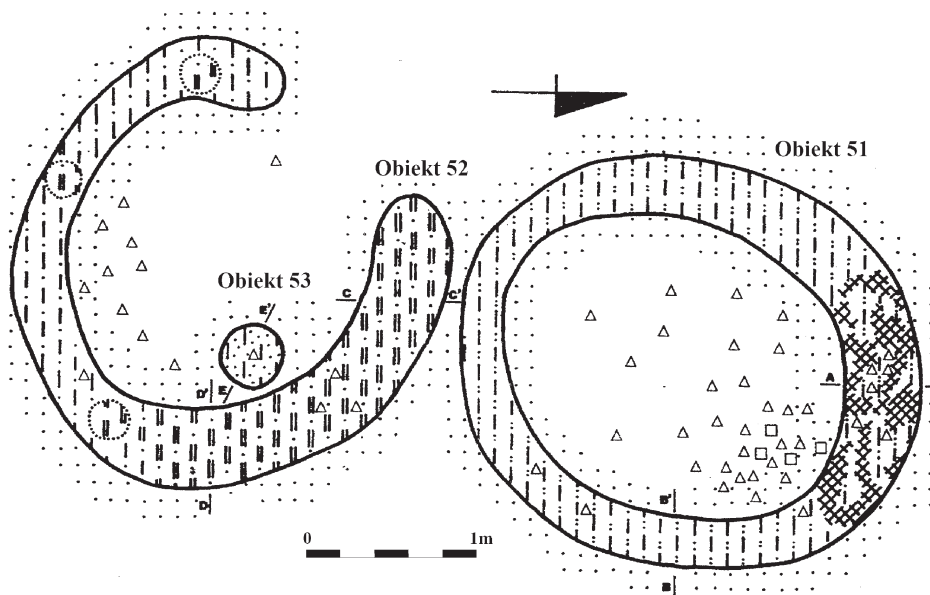
Rycina 5. Fragmenty neolitycznych naczyń odkryte na stanowisku 1.

Najstarsze ślady egzystencji ludzkiej na terenie Kucowa zostały odkryte na stanowisku 1 (ryc. 1) i znalazły oddźwięk w publikacji A. Krzyszowskiego, badacza z Ośrodka Poznańskiego (Krzyszowski, 1995: 25–63). Mają one postać wykonanych z krzemienia narzędzi i ich półproduktów (ryc. 4), a także fragmentów naczyń ceramicznych (ryc. 5). Część z nich można łączyć z fazą wiórecką kultury pucharów lejkowatych⁷ ogólnie przypadającą na połowę IV tysiąclecia p.n.e., pozostałe zaś z ciekawym i jednocześnie krótkotrwałym horyzontem kulturowo-chronologicznym, tzw. linijskim⁸, który przypadł na przełom epoki neolitu z wczesną epoką brązu i kojarzony jest zazwyczaj z kręgiem kultur strefy leśnej. Z nim prawdopodobnie można także łączyć ślady trzech wzniesionych na planie koła, zapewne efemerycznych konstrukcji, czegoś w rodzaju szałasów czy być może jurt, charakterystycznych dla społeczeństw mobilnych, zbieracko-łowieckich albo parających się hodowlą. Nasza rycina przedstawia lepiej zachowane dwa z tego rodzaju obiektów

⁷ Nazwy nadawane kulturom archeologicznym powstawały spontanicznie, są więc silnie zróżnicowane i co do swego brzmienia dość niekonsekwentnie skonstruowane. Część z nich urobionych została np. od charakterystycznego dla danej kultury artefaktu, *vide* „kultura pucharów lejkowatych” lub „kultura amfor kulistych”, innym zaś razem od terytorium, gdzie odkryto pierwsze jej ślady, np. „kultura łużycka”, a w jeszcze innym przypadku od miejscowości, skąd pochodziły najstarsze, kojarzone z nią odkrycia. Przykładem ostatnio wymienionych są takie „kultury” jak „wielbarska” czy „przeworska”.

⁸ Nazwa kulturowych zespołów „typu Linin” pochodzi od podwarszawskiej miejscowości Linin, gdzie znaleziono charakterystyczne dla tego ugrupowania artefakty, w tym zwłaszcza w specyficzny sposób zdobioną ceramikę. Ceramikę tę przedstawia ryc. 5.2, 5, 7 podczas gdy pozostałe fragmenty naczyń na ryc. 5 należy wiązać z kulturą pucharów lejkowatych.

(ryc. 6). Z kolei zlokalizowane na polach wsi Kuców stanowiska archeologiczne o numerach 3–6 (ryc. 1) dostarczyły nieco materiałów – głównie fragmentów ceramiki – wiązanych z kulturą łużycką z przełomu epoki brązu i żelaza. Ich kiepski stan i niewielka ilość wskazują na fakt niestabilnej i krótkotrwałej eksploatacji terenu przez przedstawicieli wymienionej kultury. *Nota bene* zajmującej w szczytowym momencie rozwoju pokaźne obszary Europy Środkowej (w tym niemal całą dzisiejszą Polskę) i charakteryzującej się występowaniem dużych cmentarzysk z urnowymi pochówkami ciałałnymi oraz obecnością ufortyfikowanych grodzisk, z których najslawniejszym jest niewątpliwie wielkopolski Biskupin.

Rycina 6. Ślady dwóch obiektów o kolistym zarysie odkryte na stanowisku 1.

Intensywnych śladów osadnictwa dostarczyły natomiast stanowiska 7, 2 i 1 (to samo, na którym odkryto wspomniane materiały neolityczne) i które łącznie reprezentują jeden horyzont kulturowo-chronologiczny związany z kulturą przeworską o chronologii przypadającej na okres wpływów rzymskich. Stanowisko 7 okazało się być rozległą nekropolią liczącą 87 ciałałnych pochówków – jamowych i popielnicowych – oraz dwa obiekty zinterpretowane jako miejsca, gdzie dokonywano kremacji, czyli tzw. ustryny. Kierował badaniami, a niedługo potem je opublikował, piszący te słowa, wówczas młody archeolog rozpoczynający swoją karierę zawodową (Olędzki, 1985: 33–125). Konsultantem prac był natomiast jego nauczyciel, wybitny znawca epok pradziejowych, profesor Jerzy Kmiecński, kierujący wówczas łódzką archeologią uniwersytecką. Zdecydowana większość odkrytych na cmentarzysku pochówków nie posiadała żadnego pośmiertnego wyposażenia, podczas gdy niektóre zawierały różnego typu przedmioty mówiące

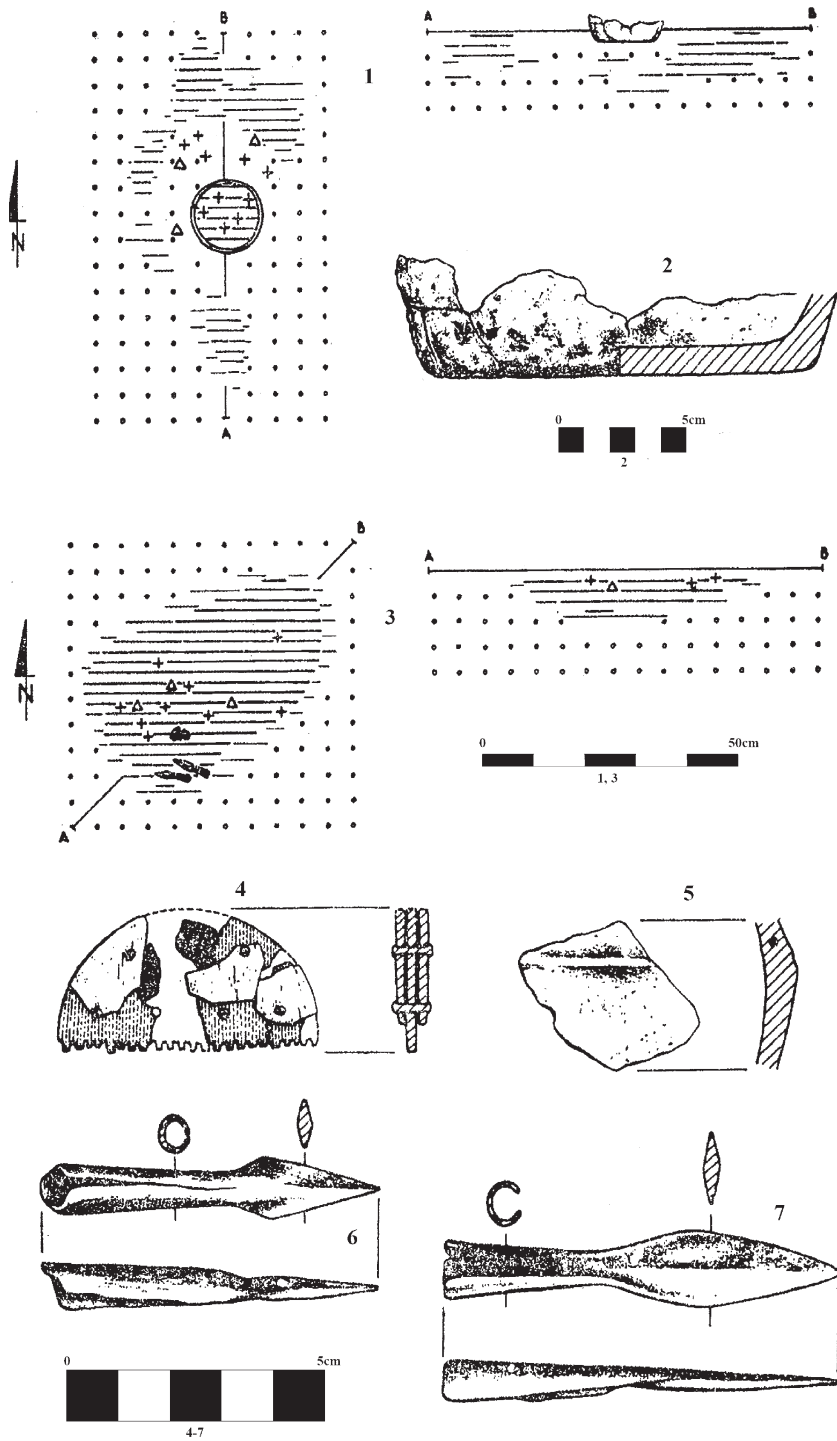
o tym, że pochowano w nich osoby nieco zasobniejsze, co, jak sądzimy, może świadczyć o ich wyższej pozycji społecznej (ryc. 7–10). Są wśród nich metalowe części ubioru (sprzączki, zapinki), wyprodukowane z rogu grzebienie, różnego typu ozdoby, np. wytworzone z brązu pierścionki i szklane paciorki, a także, choć nieliczne, elementy uzbrojenia. Wszakże niepodzielnie dominowała ceramika, w tym starannie wykonane naczynia z użyciem koła garncarskiego. Zróznicowana typologia tych artefaktów i ich standardowe formy pozwalają na schronologizowanie całości, czyli *de facto* na ustalenie ramowych cezur użytkowania cmentarzyska. Te zaś dają się stosunkowo dobrze uchwycić. Używając nomenklatury archeologicznej, należy zatem stwierdzić, że prehistoryczna nekropolia kucowska funkcjonowała od schyłku fazy B2 do fazy C1b, co przetransponowane na tzw. chronologię absolutną może oznaczać czasokres zawarty między połową II w. a połową III w., czyli ok. 100-letni. To w porównaniu z innymi cmentarzyskami ludności kultury przeworskiej i w zestawieniu z faktem, iż rzeczona kultura rozwijała się na ziemiach polskich przez ok. 650 lat, nie stanowi szczególnie długiego okresu. Jak więc można przypuszczać (a są też na to przekonujące dowody, o których będzie mowa przy okazji kucowskiej osady) egzystująca w pobliżu nekropolii grupa ludzka, najpewniej krewniacza⁹, po gospodarczym wyeksploatowaniu habitatu ewakuowała się na inne, z pewnością nieodległe terytory¹⁰. Powyższe wnioski uwiarygodnia okoliczność, że w odległości ok. 5 km na wschód od Kucowa, w miejscu, gdzie dziś znajduje się Góra Kamięńsk¹¹, odkryte zostało dużo większe cmentarzysko, przy czym również reprezentujące kulturę przeworską. Do literatury weszło pod nazwą Piaski, gdyż we wsi o takiej właśnie nazwie na nie natrafiono (Horbach, Olędzki, 1983; Skowron, 1997: 11–154). Nekropolia ta licząca 353 groby w swojej początkowej fazie chronologicznej „zazębia się” z cmentarzyskiem kucowskim, później zaś funkcjonuje przez okres około 200-letni. Z niej np. pochodzi niezwykle cenny miecz rzymski z wizerunkiem legionowego orła umieszczonym u nasady klingi okazu (Horbach, Olędzki, 1998: 19–30; tam też starsza literatura)¹².

⁹ Z ilości grobów na kucowskim cmentarzysku oraz z długości jego trwania można wnosić, że lokalna grupa przyżyciowa liczyła od 50 do góra 70 osobników. Powyższe przesłanki mówią jednocześnie, że na cmentarzysku spoczęły co najwyżej cztery ludzkie pokolenia, a zwłaszcza to, że ich przedstawiciele cechowała wysoka śmiertelność. Przy czym należy wspomnieć, że zaobserwowana tu tendencja pokrywa się z tym, co odnotowano na innych cmentarzyskach z tej samej epoki. Dodajmy, że wyliczona na ich podstawie statystyczna średnia życia jednostki wynosiła wówczas ok. 37 lat (Olędzki, Śmiszkiewicz-Skwerska 2006: 73–84).

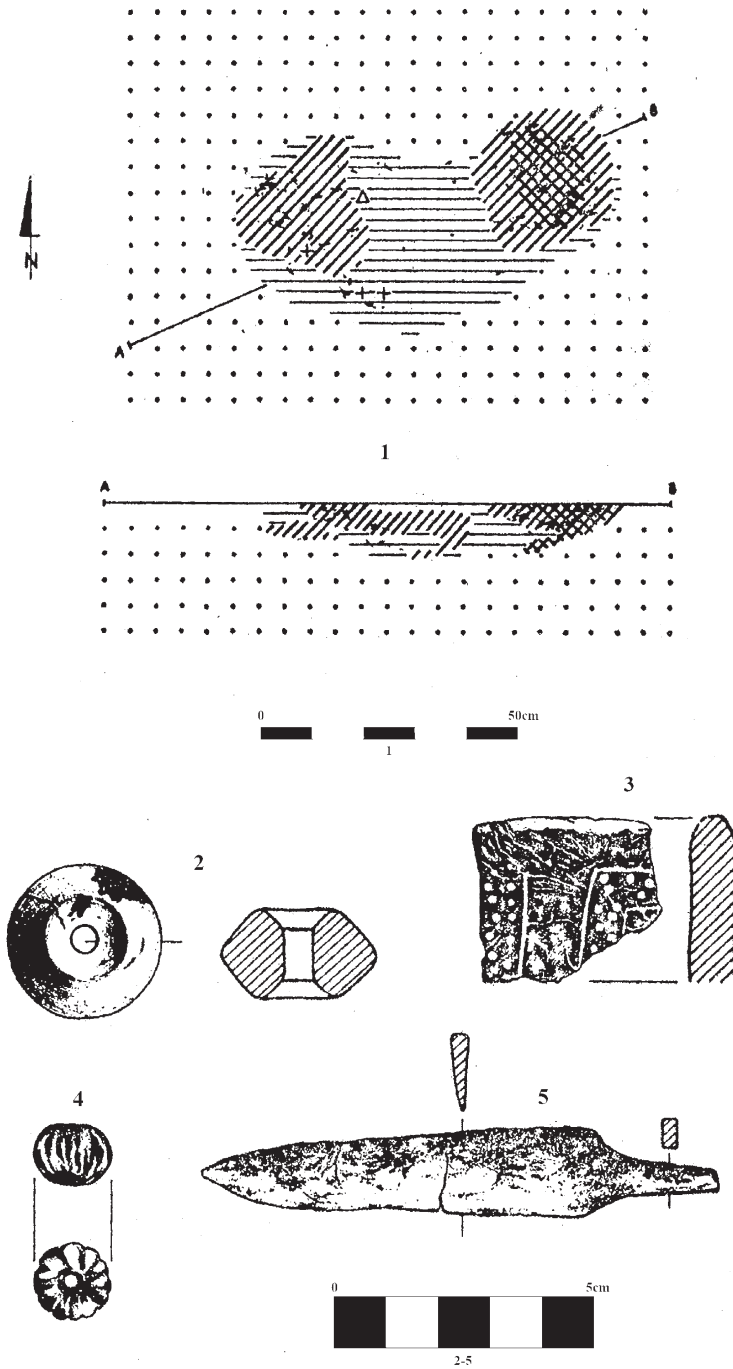
¹⁰ Taka właśnie swoista dynamika osadnicza została już kilkakrotnie potwierdzona przez badania archeologiczne, m.in. w zespole osadniczym odkrytym w Wólce Domaniowskiej koło Radomia (Lechowicz, Olędzki, 2008: 221–241). Zasadniczą jej przyczynę stanowił niski poziom przemienno-odłogowego rolnictwa połączony z nieurodzajnością gleb, które zasadniczo nie były nawożone.

¹¹ Góra Kamięńsk powstała ze zwałowiska kopalni bełchatowskiej. Dziś jej obszar jest zalesiony i turystycznie zagospodarowany.

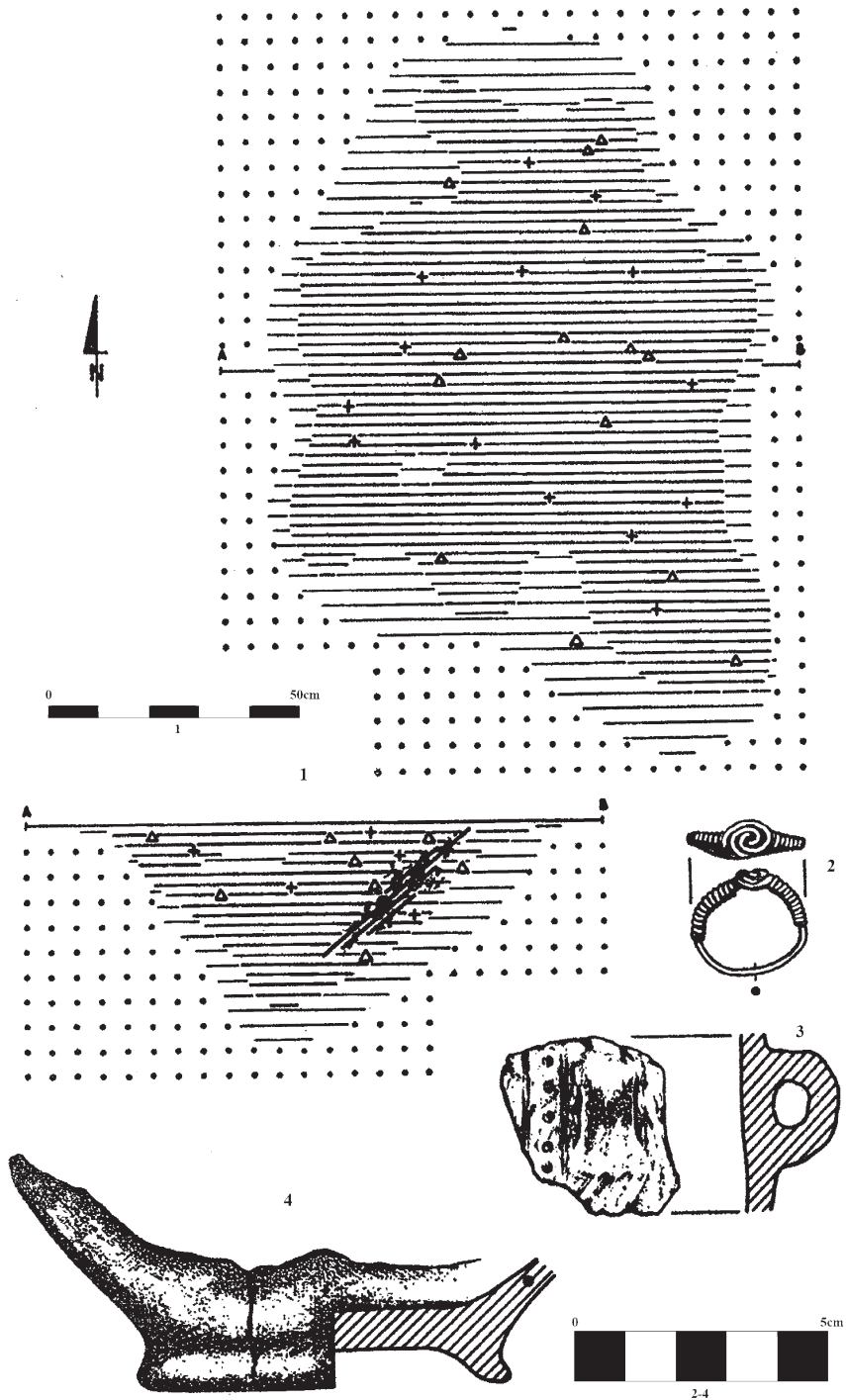
¹² Z tego, co jest nam wiadomo, wymieniony zabytek zaginął, na szczęście jednak od lat funkcjonuje w literaturze przedmiotu, gdzie jest często cytowany.

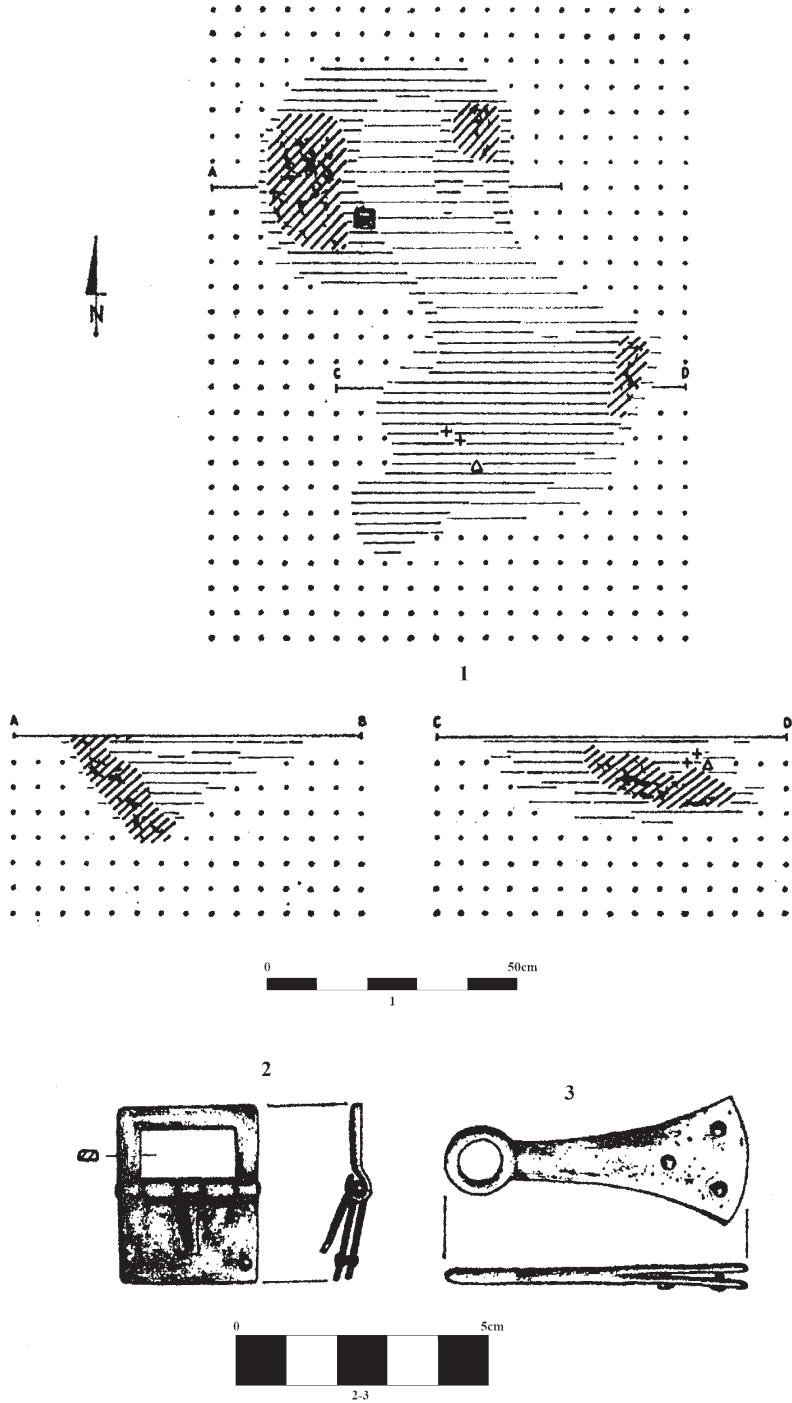
Rycina 7. Plany oraz zawartość dwóch grobów – nr 10 i nr 21, odkrytych na stanowisku 7.

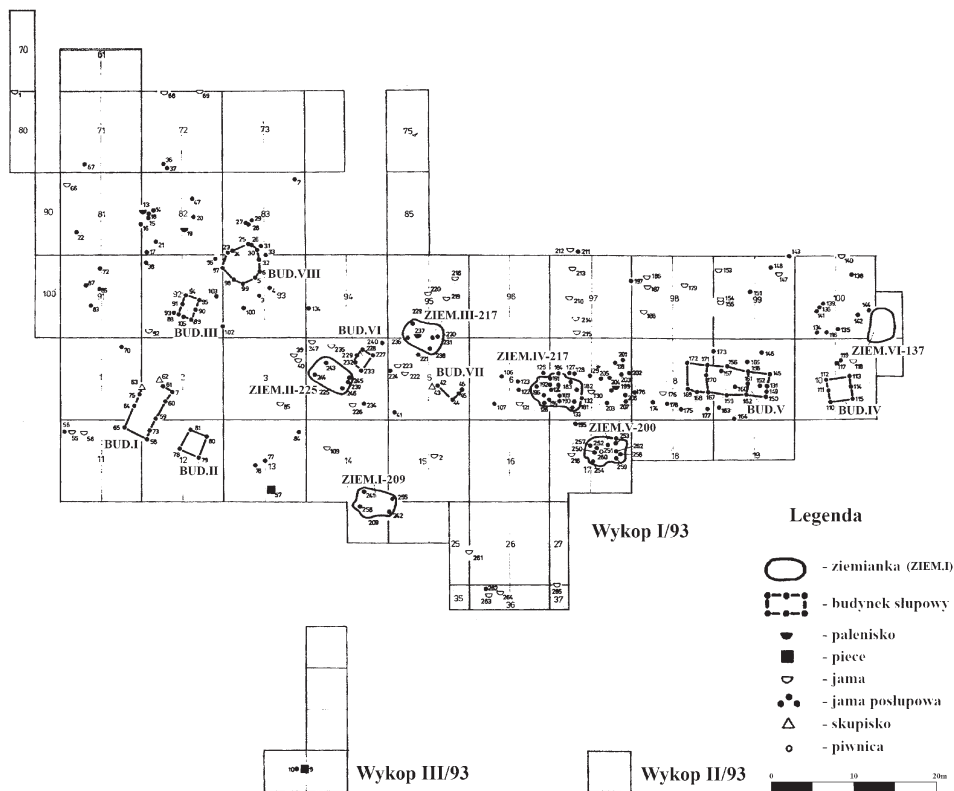
Rycina 8. Plan i zawartość grobu nr 20.

Rycina 9. Plan i zawartość grobu nr 41.

Rycina 10. Plan i zawartość grobu nr 85.

Rycina 11. Plan osady ludności kultury przeworskiej na stanowisku 1. Zarysy obiektów wg H. Machajewskiego (1995).

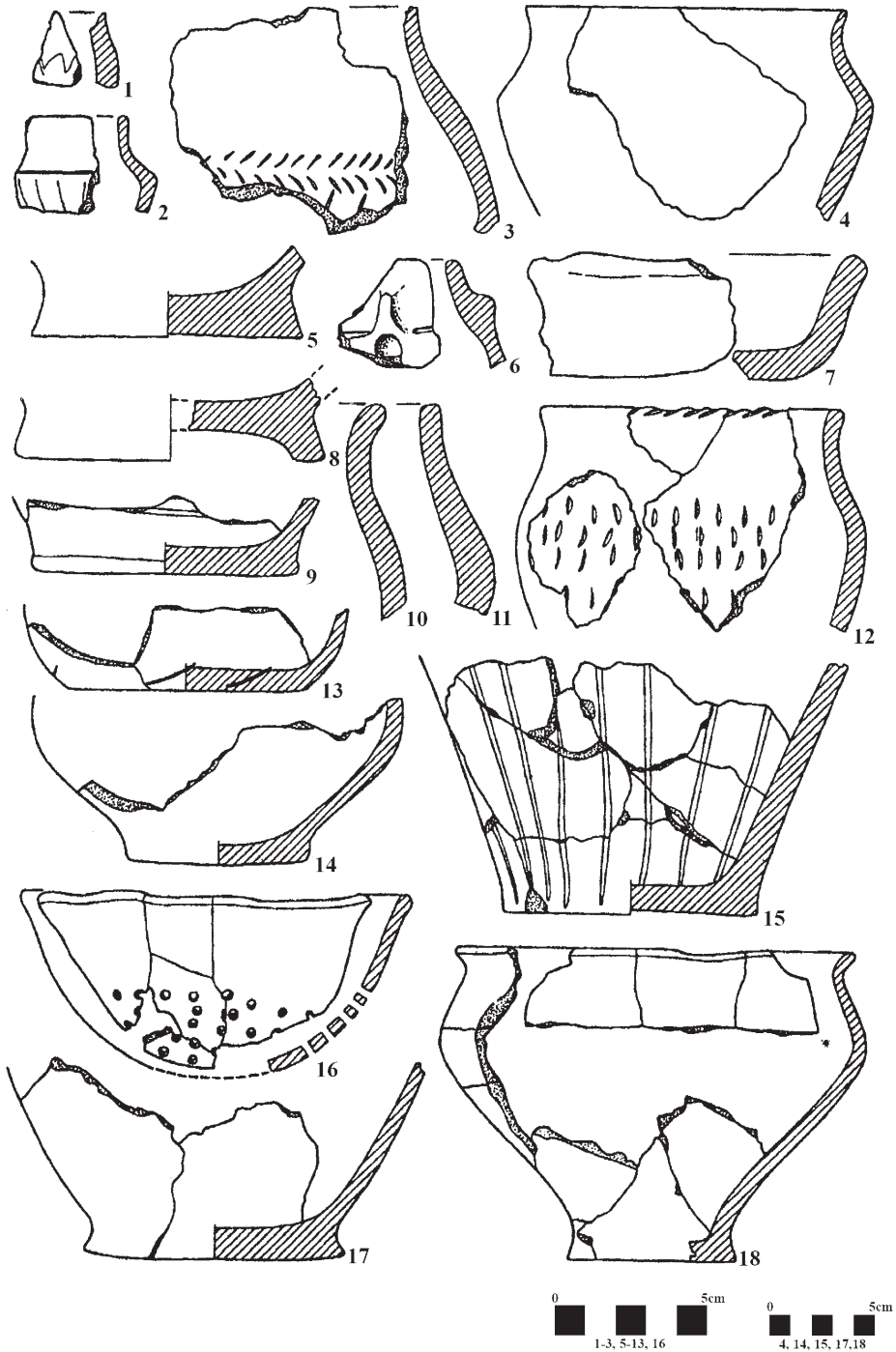
Kończąc wątek funeralny i jego uwarunkowania, przejdźmy teraz do materiałów rzucających światło na funkcjonowanie kucowskiej osady z omawianego aktualnie okresu rzymskiego. Te zaś, jak wspomniano, zostały pozyskane na stanowiskach 1 i 2 (ryc. 1). W tym stanowisko 1, opublikowane przez H. Machajewskiego (1995: 65–139), ujawniło głównie część mieszkalną osady, a stanowisko 2, niepublikowane, jej areal produkcyjny¹³. Tę pierwszą prezentuje ryc. 11, przedstawiająca mnogość różnego typu obiektów, oczywiście na poziomie przyziemia, gdyż wszelkie konstrukcje, pierwotnie głównie drewniano-gliniane, nie miały szans przetrwania do współczesności. Poza tym jest ona owocem wizji interpretacyjnej monografisty stanowiska, nawiasem mówiąc obecnie w kilku kwestiach poddanej krytyce (Schuster, 2022: 114). Nie wchodząc głębiej w szczegóły,

¹³ Badał wymienione miejsce mgr G. Kotkowski z łódzkiego oddziału PKZ, tym niemniej wyników badań nie opublikował. Z konieczności zatem zawarte w niniejszym tekście informacje na temat stanowiska 2, którymi dziele się z Czytelnikiem, wynikają z mojej autopsji tegoż, dokonanej w czasie, kiedy eksplorowałem pobliskie cmentarzysko na stanowisku 7.

należy stwierdzić występowanie na osadzie obiektów należących do różnych kategorii. Są wśród nich niewielkie obiekty pierwotnie zagłębione w grunt, dawniej nie całkiem prawidłowo nazywane półziemiankami, relikty dwóch wolno stojących pieców, pozostałości licznych palenisk i małych jam, a także dwa duże zgrupowania śladów po wbitych słupach, odsłonięte we wschodniej partii eksplorowanego stanowiska. Układ i zagęszczenie tych ostatnich zdają się przemawiać za tym, że pierwotnie istniały w tym miejscu co najmniej dwa duże budynki halowe, stanowiące wówczas podstawowy typ domostwa na obszarze kultury przeworskiej (Skowron, 2014; Schuster, 2022: 3–159). Z kolei obecność mniejszych obiektów, zwłaszcza tych częściowo zagłębionych w ziemię, świadczy o bogatym życiu gospodarczym grupy zamieszkującej osadę, interpretuje się je bowiem jako różnego typu pracownie bądź magazyny. Zupełnie inny typ obiektów został odkryty – w liczbie kilkudziesięciu egzemplarzy – na pobliskim stanowisku 2 (patrz wyżej). Stanowiły je wydłużone jamy, owalne i prostokątne, o czarnym węglowym wypełniku otoczone warstwą spieczonego na kolor pomarańczowo-czerwony piasku. Analogie podpowiadają, że były to tzw. mielerze, w których przepalono drewno z ograniczonym dostępem powietrza, co osiągnano przykrywając paleniska darnią. Celem takiego działania było pozyskiwanie węgla drzewnego niezbędnego w dymarskim procesie wypołu żelaza. Dymarek wprowadzie na osadzie nie odkryto, tym niemniej dość licznie występował w jej obrębie podymarski żużel, w postaci niewielkich grudek, świadczący o tym, że gdzieś poza osadą – co ze względów bezpieczeństwa wydaje się oczywiste – musiały się one znajdować. Inna przykuwająca uwagę kwestia polega na tym, że na jej terenie mobilia archeologiczne wystąpiły w relatywnie małej ilości, może z wyjątkiem ceramiki (ryc. 12), nawiasem mówiąc bardzo kiepskiej jakości i wyłącznie w postaci destruktywów¹⁴. Wszystko wskazuje więc na to, że opuszczenie osady było zjawiskiem zaplanowanym i intencjonalnym, połączonym z zabraniami wszelkich ruchomości, które mogły mieć znaczenie dla dalszej egzystencji opuszczającej osadę grupy ludzkiej. Dodać jedynie wypada, że niniejsze spostrzeżenia dobrze korespondują z wnioskami wynikającymi z relatywnie krótkiego użytkowania cmentarzyska na stanowisku 7, o czym była już mowa wcześniej.

Tak więc przedstawione w niniejszym tekście okoliczności związane z kucowską osadą, funkcjonującą i opuszczoną w późnej starożytności (około połowy III w. n.e.), co też zdarzało się w okresach wcześniejszych, nieodparcie kojarzą się nam z późniejszymi, nowożytnymi i współczesnymi jej losami, a jednocześnie daje o sobie znać istotna i zasadnicza między nimi różnica polegająca na tym, że nikt już na to miejsce nie może powrócić. Bowiem miejsca takiego już nie ma.

¹⁴ Wszystkie pozyskane nie-ceramiczne zabytki to raptem: fragment noża, ciężarek tkacki, kilka glinianych przęślików i kamienna osełka. Zwykle na osadach, nawet kiedy nie uległy gwałtownej zagładzie, zachowuje się zdecydowanie więcej artefaktów.

Rycina 12. Fragmenty naczyń odkryte na osadzie kultury przeworskiej.

Bibliografia

- Bartoszewicz, J. 1860. Kościół i klasztor świętokrzyski na Łysej górze. *Tygodnik Ilustrowany* 22, s. 185–187.
- Błaszczyk, Z. 2000. *Archeologiczne Zdjęcie Polski w województwie piotrkowskim. Katalog stanowisk*. Piotrków Trybunalski: Towarzystwo Przyjaciół Miasta Piotrkowa Trybunalskiego.
- Boniecki, A. 1909. *Herbarz polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. T. 13. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa. G. Gebethner i Sp. w Krakowie.
- Brzeziński, K., Gramsz, A. 2008. *Belchatów. 120 impresji o rozwoju miasta*. Łódź: Wydawnictwo Grako.
- Góral, K. b.d.w. *Parafia Ewangelicko-Reformowana w Kleszczowie. Historia parafii*, <https://kleszczow.reformowani.pl/historia/> (dostęp 12.02.2022).
- Grzymałowie h. Grzymała. Spory prawne z Kuczewskimi o zapisy na dobrach Kuczew i Kleszczów (piotrkowskie). 1650. 1733. Archiwum Narodowe w Krakowie. Zbiór Zygmunta Glogera, sygn. 29/678/0/2/147, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/3099664> (dostęp 16.02.2022).
- Horbacz, T.J., Olędzki, M. 1983. Cimetière de la periode romaine á Piaski (Pologne Centrale). *Inventaria Archaeologica* 51. Łódź–Warszawa.
- Horbacz, T.J., Olędzki, M. 1998. Roman Inlaid Swords. *Journal of Roman Military Equipment Studies* 9, s. 19–30.
- Jelen, F. 1899. *Opis historyczny zboru filjalnego ewangelicko-reformowanego w Kurowie*. Warszawa: W drukarni Ferdynanda Ginsa.
- Kozierowski, S. 1926. *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*. T. A–O. Poznań: Nakładem Krajowego Instytutu Wydawniczego.
- Krzyszowski, A. 1995. Osadnictwo neolityczne na stanowisku 1 w Kurowie, gm. Kleszczów, woj. Piotrków Trybunalski. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 37–38 (1991–1992), s. 25–63.
- Lechowicz, Z., Olędzki, M. 2008. Osada ludności kultury przeworskiej odkryta w Wólce Domaniowskiej, gm. Przytyk, woj. mazowieckie (badania na stanowisku nr 6). W: A. Błazejewski (red.). *Labor et patientia. Studia Archaeologica Stanislawo Pazda Dedicata*. Wrocław: Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 221–241.
- Łaski, J. 1880. *Liber beneficiorum archidioecesis gnesnensis societate litteraria posnaniensi*. T. I. Gniezno: Sumptibus et typis J. B. Lange.
- Ławecka, D. 2000. *Wstęp do archeologii*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Machajewski, H. 1995. Osada ludności kultury przeworskiej na stanowisku 1 w Kurowie, gm. Kleszczów, woj. Piotrków Trybunalski. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 37–38 (1991–1992), s. 65–139.
- Olędzki, M. 1985. Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Kurowie, gm. Kleszczów, woj. Piotrków Tryb. (stan. 7). *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica* 7, s. 33–125.

- Olędzki, M., Śmiszkiewicz-Skwarska, A. 2006. Ludność kultury przeworskiej w świetle antropologii fizycznej. Wybrane zagadnienia. W: A. Stępień-Kuczyńska, M. Olędzki (red.). *Cultura et politica. Studia i rozprawy dedykowane Profesorowi Jerzemu Kmiecińskiemu*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 73–84.
- Opaliński, E., Żerek-Kleszcz, H. 1993. Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy. W: A. Gąsiorowski (red.). *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Papuga, S., Gramsz, A. 2003. *Zelów. Wspólnota nacji, wyznań, kultur*. Łódź: Wydawnictwo Grako.
- Pawiński, A. 1883. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym opisana. Wielkopolska. T. II. W: *Źródła dziejowe*. T. XIII. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa.
- Rutkowski, H. (red.). 1998. Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w 2 połowie XVI wieku. cz. I: Mapy, plany. W: S. Trawkowski (red.). *Atlas historyczny Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN.
- Schuster, J. 2022. Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich. *Wiadomości Archeologiczne* 71, s. 3–159.
- Skowron, J. 1997. Cmentarzysko kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich w miejscowości Piaski, gm. Kleszczów, woj. piotrkowskie – st. 1. *Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza* 2, s. 11–154.
- Skowron, J. 2014. *Osada w działaniu. Osady ludności kultury przeworskiej w Polsce Środkowej od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu wędrówek ludów*. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich. Oddział w Poznaniu.
- Strachocki, J., 2010. *Gmina Kleszczów*. Kleszczów: VEGA Studio Adv.
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. 1883. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. IV, Warszawa: Druk „Wieku” Nowy Świat Nr 59.
- Szczepankiewicz-Battek, J. 2017. Osadnictwo braci czeskich i morawskich w regionie łódzkim. *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej* 6, s. 153–181. <https://doi.org/10.18778/2300-0562.06.07>
- Szymczakowa, A. 1998. *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Topograficzna Karta Królestwa Polskiego wydana w r. 1843 z datą 1939, tzw. Mapa Kwaternmistrzostwa. Skala 1: 126 000, <https://www.wbc.poznan.pl/publication/533840> (dostęp 12.02.2022).
- Uruski, S., Kosiński, A.A., Włodarski, A. 1911. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. T. VIII. Warszawa: Skład Główny Księgarnia Gebethnera i Wolffa.
- Zajączkowski, S., Zajączkowski, S.M. 1966. *Materiały do Słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*. Cz. I. Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.